

TRADIČNÍ AFRICKÉ NÁBOŽENSTVÍ VODUN V BENINU. KULT RODINNÝCH A KRÁLOVSKÝCH PŘEDKŮ

Kateřina MILDNEROVÁ
Katedra Antropologie, FF ZČU

Abstract

This essay introduces main concepts of African religion called Vodun. The history of the religious movement is described. Attention is given also to present practices.

Předmětem odborného textu je krátký úvod do studia tradičního afrického náboženství *vodun*, jež je rozšířeno v západní subsaharské Africe v oblasti Beninského zálivu, v oblasti jižního Toga, jižní a jihozápadní Ghany, pozornost bude zaměřena především na oblast dnešního Beninu, kde je *vodun* zastoupeno nejvíc a má dokonce v současnosti status oficiálního náboženství země, k němuž se hlásí kolem 43% obyvatel.[1]Vzhledem k rozsahu a komplexnosti daného tématu, se po krátkém úvodu do problematiky zaměřím na oblast kultu rodinných a královských předků, jež představuje významnou součást náboženského celku *vodun*.

Tradiční africké náboženství *vodun* v Beninu je nejvíce zakořeněno v jeho jižní, pobřežní části (centra v Porto-Novo, Ouidah, Cotonu), ve středu (Abomey) a na západě. V těchto oblastech můžeme rozlišit dva poměrně homogenní etno-lingvistické celky. První skupinu představuje celek *Adža-Fon*, tvořený skupinou etnik[2] užívajících společný jazyk *Fongbé*,[3] jímž hovoří přes půlmilionu obyvatel v oblastech Abomej, Allada, Whyda a Cotonu a jenž se liší pouze regionálně. Skupina *Adža-Fon* spadá do širšího celku národu *Eweů*, žijících také ve středních a částečně i jižních oblastech Toga a v tzv. Voltské oblasti Ghany. Nejpočetnější etnikum této skupiny - Fonové vytvořili v průběhu historie mocné království s centrem v Abomeji. V současnosti tvoří podstatnou část celkové beninské populace.

Druhý celek představují *Jorubové* žijící na jihovýchodě Beninu blízko hranic s Nigérií (etnika *Anago, Ketu, Holi*), část z nich je rozptýlena ve středním Beninu (etnika *Dasa, Šabe, Ifé*). Jazyk je podobný jazyku *Eweů*, kulturně však vycházejí z nigerijských Jorubů. Většina zmíněných etnik přišla v období migračních hnutí z východu, z dnešní Nigérie a vytvořila na území tehdejšího Dahome několik menších samostatných království, jako byly například, království *Save, Dasa a Ketu* na středovýchodě Dahome, nebo království *Sakete, Pobe* na jihovýchodě. Na rozdíl od Abomejské říše Fonů, byla tato království méně rozvinutá a zaujímal pouze okrajový význam.

Tradice *vodun* sahá do dlouhé historie beninského státu, jenž je před rokem 1975 znám jako Dahome. Zde dochází v průběhu patnáctého století k postupné integraci dílčích kmenových útvarů a k vytváření větších politických celků. Od 16. století začínají vynikat dva kmenové státní celky. Jeden na jihovýchodním pobřeží s centrem v Hogbonu, Portugalci později nazvaném Porto-Novo a druhý, jenž postupným sjednocováním všech východních ewejských kmenů, dal v průběhu sedmnáctého století vzniknout mocnému království s centrem v Abomeji (dnes střední Benin). Tradiční patriarchální společnost byla konstituována

hierarchií královských rodů, přičemž veškerá politická a náboženská moc byla soustředěna v rukou panovníka, který byl považován za svatého. Abomejská říše, jež nabývala v průběhu 18. století čím dál většího bohatství plynoucího z jejího předního postavení náhončího otroků evropským otrokářům, se postupně centralizovala a geograficky expandovala, pohlcovala menší království (Allada, Savi, Whyda) a vedla dlouholeté boje se sousední Jorubskou říší (dnešní Nigérie). Časté války a s nimi spojená migrační hnutí, k nimž docházelo mezi Dahomejskou a Jorubskou říší, byly doprovázeny intenzivními inter-kulturními kontakty[4], v jejichž rámci docházelo k prolínání obou náboženských systémů (*oriša* u Jorubů, *vodun* u Eweů). V kultech *vodun*, tak jak je známe dnes se vyskytuje velké množství náboženských výpůjček od Jorubů, jejichž náboženský systém je považován za starší a komplexnější. Zmíněné kulturní ovlivňování však neprobíhalo pouze jedním směrem, ale bylo oboustranné, setkáváme se také s jorubským přejímáním beninských kultů, tento případ je však méně častý. V období rozkvětu Abomejské říše dochází také k centralizaci kultů *vodun*, na významu nabývají především kulty královských zbožštělých předků. Královský dynastický kult byl v Dahome povýšen na státní náboženství a měl vždy přednost před ostatními *vodun*. Dahomejští panovníci podřizovali stále více náboženství politice, což se projevovalo například v zavedení kultu *vodun Zomadonu* za krále *Akaby* (1678-1718) jako nejdůležitějšího božstva království. Velkého významu dosáhl taktéž kult *Agasu*, posvátného pantera, jež představuje zbožštělého předka, zakladatele vládnoucí dynastie Fonů v Abomeji (viz dále v kultu královských předků).

Již od 16. století docházelo v této oblasti ke kulturním kontaktům Evropanů a Afričanů, jako první se na pobřeží Beninského zálivu objevují Portugalští mořeplavci, jež zde zakládají obchodní centra. Následují je křesťanští misionáři pokoušející se, ne příliš zdárně, o šíření Kristova evangelia.[5] Z této doby neexistuje velké množství záznamů, ty se objevují až později v 19. století, kdy dochází k objevným výpravám do vnitrozemí a k násilným pokusům o kolonizaci. V této době nastává také samotný rozkvět křesťanských misí a šíření islámu. K značnému rozšíření kultu *vodun* mimo africký kontinent došlo během dlouhotrvajícího transatlantického obchodu s otroky, jež započal v 16. století a kulminoval po dobu tří následujících století.[6] Oblast Beninského zálivu byla jedním z nejdůležitějších center otroků (odtud „otročí pobřeží“). Jednalo se o velmi výnosný obchod jak pro Portugalce tak pro africké pohlaváry, kteří výměnou za otroky získávali zbraně a mohli tak rozšiřovat své území a politický vliv v bojích se sousedními kmeny. Zadržené válečné zajatce podmaněných kmenů pak prodávali Evropanům. S rostoucí poptávkou pracovní síly v Novém světě docházelo k častějším raziím na otroky do vnitrozemí, čímž se zvyšovalo i mezi-etnické napětí. Portugalci vyvinuli pomocí dodávek zbraní značný tlak, jež zahnal panovníky do úzkých, ve snaze o přežití a zachování království pak nezbylo mnoho prostoru pro zdravý úsudek či morální zvažování. Logika smrtonosného obchodu byla jasná: pokud s námi nebudete obchodovat, budeme obchodovat s někým jiným a ten vás později zotročí. Původní obyvatelé tehdejšího Dahome (muži i ženy) byli v tomto období systematicky zotročováni a posíláni přes oceán do Brazílie na otrockou práci ve zlatých dolech a na cukrové plantáže na Antily, především na Kubu a Haiti. Spolu s otroky zde bylo zavlčeno i jejich tradiční náboženství *vodun*, které přetrvalo v různých synkretických obměnách až do dnešních dob. Znamé je například náboženství *kondoble*, jež je obdobou afrického *vodun* v Brazílii, nebo haitské *voudou*. Přestože zachovává původní africká božstva i dynamiku původního náboženství (na mysli mám především rituály se silnými prvky náboženského transu) je zde velmi silný vliv křesťanství. Synkretické latinsko-africké kulty jsou v současnosti, na rozdíl od afrického *vodun*, předmětem systematického studia.[7]

Charakteristika tradičního afrického náboženství *vodun*.

Ústředním konceptem společným pro všechna tradiční africká náboženství západní subsaharské Afriky je koncept magické síly, vitální energie, jež má dynamickou povahu. Tato posvátná síla bývá u různých společností popisována různými jmény, jako například *Mana* nebo *Njama* u Dogonů, u Fonů a Jorubů se nazývá *Aze* a je součástí jak pozemského světa tak světa neviditelných mocností, duchů a božstev. Tato dynamická síla je vyjádřením samotné ambivalence posvátna, neboť je polarizována jako pozitivní a negativní zároveň. Charakteristickou vlastností magické síly *Aze*, jež je základem všech božstev *vodun*, je její schopnost materializovat se během náboženských obřadů v hmotných předmětech (např. rostliny, zvířata, kameny, stromy), ale také v osobách k tomuto účelu určených (*vodunsi*) ve stavech posvátného transu a posedlosti duchem. *Vodun* se může materializovat také v nehmotných věcech jako jsou například slova (magické formule). Zvláštním případem jsou kultovní předměty, dříve nazývané „fetišé“, [8] ty nepředstavují samotné bohy, jak se první badatelé mylně domnívali, ale slouží pouze jako „materiální podpora božství“ jako katalyzátory posvátné síly během náboženských obřadů. Základem myšlenky o magické síle *Aze* je představa posvátné duality v jednotě, jež předpokládá, že *vodun* mají jakýsi neviditelný, nemateriální základ v nadpozemském světě, jež se materializuje (zviditelňuje) ve světě pozemském (v blesku, duze apod.). Kromě schopnosti materializace má posvátná síla *Aze* také schopnost revitalizace, což je základem kultu *vodun* jako takového. Věří se totiž, že člověk vlastní část *Aze* a je tudíž schopen se světem neviditelných duchů komunikovat. K tomuto účelu je hojně využívána praxe náboženských obětí, magických formulí a užívání posvátných bylin. Podle této logiky jsou jednotlivá božstva účinná pouze do té míry, jak je naplňován jejich kult, to znamená, čím početnější a velkolepější jsou oběti, tím mocnější jsou samotná božstva.

Tento fakt nás odkazuje na další velmi podstatný rys afrického náboženství *vodun*, čímž je antropocentrismus. V africké kosmologii vystupuje člověk jako základní a nejvyšší hodnota, jako střed vesmíru, pro něhož byl Bohem stvořen svět a od něhož se vše odvíjí. Na počátku náboženství stojí člověk, jenž ovládl nespoutané síly a živly, ustavil jejich kult a začal s nimi manipulovat jednak ve svůj prospěch (magie) a ve prospěch své společnosti (náboženství). Zavedením kultu dochází k přivlastnění toho či onoho božstva, ducha pro svůj rod. Tento pověřený člověk (v mýtech se většinou vyskytuje postava lovce, neboť ten je nadán nejhlubší znalostí přírody a světa kolem sebe) je od této chvíle schopen v závislosti na svých magicko-náboženských aktech posilovat nebo oslabovat danou posvátnou sílu. Vzájemné působení člověka a *vodun* je proto stvzeno pomyslnou smlouvou solidarity a výměny. Božstva ovlivňují pozitivně lidský osud, ochraňují člověka a společnost před nebezpečím, jsou zárukou její harmonie, plodnosti, úrodnosti a celkové prosperity. Lidé na oplátku slouží jejich kultu, „krmí je“ obětinami a obětmi, jež jim dodávají sílu.

Náboženský systém *vodun* ústí integrálně do antropomorfismu, veškerá božstva jsou personifikována, vystupují a jednají jako lidé a jsou organizována na stejných příbuzenských základech jako lidské společenství. Samotný svět božstev je koncipován podle stejného principu jako sociální a politická struktura tehdejší dahomejské společnosti, kde na vrcholu pyramidy stál svrchovaný a nedotknutelný panovník, správa země byla svěřena do rukou jeho zástupců, již spravovali jednotlivé okresy, do jejich kompetence pak spadali jednotliví kněží, již představovali prostředníky mezi lidmi a bohy. Na stejném principu je hierarchizován i „neviditelný svět“.

Na vrcholu náboženské pyramidy kultů *vodun* stojí nejvyšší Božstvo, Stvořitel světa, jenž bývá často personifikován s nebem. Příkladem nám může být jorubské božstvo *Olorun* (etymolog. majitel nebe) nebo fonské božstvo *Dada Segbo* (otec všeho živého). [9] Jednotlivé mýty o stvoření světa se liší po celé Západní Africe, spojuje je však jeden ústřední motiv

vzdálení se Boha, jež se projevuje absencí jakéhokoliv kultu. Těmto bohům nejsou určeny žádné modlitby ani oběti, nemají žádné posvátné chrámy ani kněží. Lidé se na ně se svými žádostmi neobracejí, výjimku tvoří zvláštní případy kolektivního neštěstí jako jsou například přírodní katastrofy nebo epidemie, kdy ztroskotají veškeré pokusy u jiných božstev. Fenomén vzdálení Boha-Stvořitele dokazuje značně rozšířený mýtus, jež se vyskytuje v různých obměnách na Pobřeží Slonoviny, v Ghaně, Togu, Beninu a Nigérii, jež vypráví o původní jednotě Nebe a Země, o počátku časů, kdy lidé žili blízko Boha a vyrůstali společně po jeho boku. Tato idylická harmonie však byla záhy narušena, jako rušivý element je většinou uváděna žena, jež svým jednáním urazila Boha. Tato myšlenka poukazuje s největší pravděpodobností na fakt, že mýty byly vymyšleny muži.

V kosmogenických mýtech Jorubů a Fonů se nicméně objevuje navíc myšlenka, že nejvyšší Bůh, jež stvoření světa započal, jej nedokončil, a svěřil jeho završení a správu nižším božstvům (*vodun* nebo *orišům*), které se tak staly prostředníky mezi Bohem a lidmi. Tato božstva, jež byla vyslána na Zem, mají jasně vymezený sektor kompetencí a jsou v úzkém sepejetí se světem přírody.

Z tohoto důvodu lze klasifikovat nepřeborné množství *vodun* (čítající na několik stovek božstev) do jednotlivých rodin podle místa, které obývají a kde působí. Nejčastější typologie počítá s rodinou nebeských „*dži-vodun*“ (nejvyšší božstvo *Dada Segbo*, stvořitelská dvojice *Mawu-Lisa*, *Hevioso* - božstvo hromu a blesku, *Aido-Hwedo* - božstvo duhového hada), zemských „*ai-vodun*“ (*Sapata* - božstvo neštovic, *Gu* - božstvo kovu a války) vodních „*to-vodun*“ (*Hu* - božstvo moře, *Jemodža* - bohyně řek a moří, matka ryb) a vegetativních „*atime-vodun*“ (*Loko* - posvátný strom, *Dangbe* - posvátný had, *Agasu* - posvátný panter). Jednotlivé skupiny *vodun* se navzájem úzce prolínají. Například *vodun Hevioso*, božstvo blesku a hromu v Beninu, patří do nebeské rodiny božstev, zároveň je v úzkém spojení se zemským božstvem *Sapata*, neboť sesílá na Zem déšť, jež je potřebný pro vláhu a úrodnost polí. *Hevioso* tak představuje ve své podstatě princip hojnosti, plodnosti a úrodnosti, stejně jako zemská božstva.

Jiný způsob typologie nám podává Roger Brand, který dělí *vodun* podle toho, na jakých silách jsou založeny. Rozlišuje: 1) Kultury *vodun* založené na přírodních silách (*Da*, *Hevioso*, *Sakpata*) 2) Kultury *vodun* na přírodních silách a na předcích (*Asali*, *Asie*, *Agasu*) 3) Kultury *vodun* založené na silách věštících (*Fa*) 4) Kultury *vodun* založené zvláštních událostech spojených se člověkem (*Ahoho*, *Se*) a na lidské aktivitě (*Age*, *Tohosu*). Naproti tomu, Claude Savary podává klasifikaci jednotlivých *vodun* kultů založenou na sociálním původu jejich kultu a cílové skupiny, které je kult určen. V této souvislosti rozlišuje 1) tzv. „velké *vodun*“ neboli veřejné, národní a 2) královské a knížecí kultury 3) předků nekrálovských rodin tzv. „malé *vodun*.“ [10]

A co jsou to vlastně *vodun* a jak je můžeme definovat? Božstva *vodun*, jež jsou základem náboženského systému Fonů a Jorubů představují ve své podstatě personifikaci atmosférických jevů (blesk, duha) přírodních výjevů (řeka, moře, byliny, strom, panter, had), lidských činností (válka, lov) a anomálií narušujících sociální a přírodní řád (neštovice, narození abnormálních dětí, dvojčata). Všechny tyto oblasti, jež podléhají sakralizaci se prolínají úzce s kultem předků. *Vodun* zosobňují ve velkém množství případů některého z významných předků, jež žil v dávných dobách zde na Zemi a jež svým činem, často nadpřirozeným, významně ovlivnil povahu daného společenství. Například jorubské božstvo *Šango* je inkarnací bájného předka-zakladatele posvátného města Oyo, jež zkrotil nespoutaný přírodní živel blesku a hromu, jež od té chvíle patří mezi jeho základní atributy, jimiž trestá lidi za jejich hříchy. G. Parrinder ve své knize „Náboženství západní Afriky“ *vodun* nepřímou definuje, když píše: „Dělicí čára mezi bohy a předky není přesně dána.

Apoteóza předků se prolíná se světem přírodních sil a vytváří specifický náboženský systém ústící integrálně do antropomorfismu.“[11]

Charakteristickým aspektem božstev *vodun* je jejich lokalizace v nádobě, kterou je nejčastěji keramický džbán, kalebasa nebo drobná rituální keramika. Důležité je v této souvislosti poznamenat, že *vodun* se v nádobách nematerializuje, tak jako je tomu například u jiných rituálních objektů, ale že je jimi zastoupeno, neboť jsou součástí jeho podstaty. Antropolog M. J. Herskovits považuje lokalizaci *vodun* za jeden z jeho nejdůležitějších aspektů, ze kterých lze při definici *vodun* vyjít, což dokládá slovy: „Domorodci překládají termín *vodun* slovem bůh (...) něco, co je lokalizované; duch, který je filosoficky chápán jako vyskytující se všude v prostoru, musí mít zároveň pevné místo, kam patří a odkud může být ovládán speciálními zaříkadly a přivoláván v případě potřeby.“[12]

Kult předků

Kult předků má významné místo v beninské společnosti, je nedílnou součástí celého náboženského systému, jehož nejobecnějším a zároveň nejcharakterističtější rysem je víra v propojenost pozemského a nadpozemského světa. Předkové, zesnulí členové společnosti, jsou chápáni jako stále přítomní ve světě živých, představují strážce kulturních tradic, dohlíží na jejich respektování a je k nim tudíž vzhlíženo s velkou úctou a zbožností. Víra v jejich stálou všudypřítomnost se projevuje tím, že s nimi můžeme udržovat kontakt a komunikovat prostřednictvím věstce a náboženských představitelů spravujících jejich kult. Bývá pravidlem, že kult předků je mnohem méně vyvinut u společností, kde existuje pevně konstituovaný panteon božstev. Z tohoto pohledu, můžeme říct, že Jorubové, jejichž panteon božstev je mnohem více komplexnější, vyznávají kult předků mnohem méně, než sousední Fonové, pro něž mají každoroční vzpomínkové rituály vzdávané předkům zcela nezastupitelnou roli v jejich náboženském systému.

Kult předků se nepochybně odvíjí od náboženské kosmologie, abychom pochopili, jaký má význam a jakou roli kult předků v těchto společnostech zastává, musíme se podívat v první řadě na symbolickou koncepci smrti. Smrt (*ku*) člověka není v těchto společnostech chápána jako absolutní konec. Smrt je přechodem k životu, který je jiný než ten pozemský, součástí tohoto přechodu je soud, bez kterého nelze vstoupit do světa předků. Po smrti a po vykonání náležitých pohřebních rituálů (na které mají právo všichni členové společnosti s výjimkou novorozeňat, a těch jež zemřeli „zlou smrtí“ tedy utopenci, zasažení bleskem, vrazi apod.) se část duše[13] zemřelého odpoutá od těla a vykoná cestu do posmrtného světa, kde se setká se svými předky. Posmrtný svět zde není zcela přesně specifikován, z mýtů a zaznamenaných výpovědí lidí lze usuzovat, že se nachází někde na druhé straně řeky (jezera), která odděluje zemi živých a mrtvých. Cesta do posmrtného světa je dlouhá a svízelná, duše zemřelého musí překročit tři řeky a hory, aby se dostala do údolí, kde jeho předkové žijí. Součástí této cesty je soud, rozsudek, který vychází z našeho chování zde na zemi vůči společnosti a vůči božstvům. Každá nově přichodící duše, získává automaticky nejnižší status mezi ostatními, jelikož v hierarchii posmrtného světa hraje důležitou roli, stejně jako v životě pozemském, prestiž a moc založená na věku.

Život předků a zesnulých se zpravidla neliší od života na Zemi. Mrtví mají stejné biologické potřeby a oddávají se stejným požitkům jako živí. Z tohoto důvodu je nutné, aby bylo o ně ze strany žijících patřičně postaráno. K tomuto účelu jsou pořádány každoroční vzpomínkové obřady, během nichž jsou předkům odevzdávány hojné milodary a oběti. Jelikož se věří, že předkové jsou stále přítomní ve světě živých, úcta k nim se projevuje také na úrovni každodenního života a sice ve formě úlitby předkům. Její praxe vyžaduje, aby se před každým společným jídlem nebo pitím pohostili i předkové. Část je ulita na zem jako výraz úcty.

Na vrcholu hierarchie předků stojí tzv. *Tohio*, neboli mýtický předek, zakladatel určitého sibiu,^[14] od něhož se odvozuje jeho původ. Jeho jméno je většinou neznámé a bývá často spojován s určitým mýtickým zvířetem (panter, had, opice, chameleon), rostlinou nebo přírodním jevem. Důležité je poznamenat, že ne každý zesnulý se může stát zbožštělým předkem. O tom, zda upadne v zapomnění nebo bude uctíván svými potomky se rozhoduje během složitých posmrtných zasvěcovacích obřadů (*Viyisito*), ve kterých má hlavní slovo nejvyšší představitel společenství spolu s věštcem (*bokonon*) a tzv. *donkpeganem* – náboženský status osoby zodpovídající za pohřební obřady. O zbožštění toho či onoho předka rozhoduje také společenské postavení, věk a náboženský status zemřelého.

Náboženský systém *vodun* zahrnuje implicitně víru v reinkarnaci, která však není obecným pravidlem pro všechny, ale probíhá spíše výběrově. Jinými slovy, ne každý zemřelý člověk se může převtělit a ne každé nově narozené dítě je inkarnací určitého předka, nebo božstva. Kdyby stál totiž tento náboženský systém výhradně na inkarnaci, neměl by paradoxně kult předků žádný význam. Předkové se tedy mohou navrátit zpět do života zde na zemi, tím že se vtělí do dítěte, které se jim nějakým způsobem podobá. Za základní insignii je považováno narození dítěte za zvláštních podmínek, například v den úmrtí člena rodiny, v den svátku mrtvých, v době agonie nebo nemoci některého z členů společenství. Za insignii je také považováno narození dítěte na cestě, na vodě, mimo domov apod.

Kult předků bývá organizován buď lokálně na úrovni malé společenské jednotky (rodina, rod, kmen), v tomto případě hovoříme o kultu rodinných předků, nebo může být organizován kolem členů královské rodiny, jež byli v průběhu historie zbožštěni a stali se tak *vodun* nebo *orišami* uctívány po celém území. V tomto případě hovoříme o tzv. kultu královských předků.

Kult rodinných předků

Kult rodinných předků je vázán na významné zemřelé rodinné příslušníky, jež byly postupně zbožštěny a vystupují jako ochranná božstva nebo *vodun* (*henu-vodun*). Jeho úkolem je, slovy P. Saulniera, „uchovávat vzpomínku na zemřelé předky a udržoval pevnost rodinných pout, má také funkci regulace sexuality ve společnosti ve prospěch plodnosti. Je nezbytné, aby život, který byl dán našimi předky zachovával přirozenou kontinuitu.“^[15] Rodinní předkové vystupují jako strážci kulturních tradic a tajných zákonů, jejich úkolem je ochraňovat dané společenství, zaručovat jeho stabilitu, kontinuitu a prosperitu. Jelikož jsou to právě dávní předkové, jejichž činy na počátku času napomohly prostřednictvím mýtů vytvořit závazný model společenských norem a kulturních vzorů, mají tudíž právo soudit přestupky a zločiny ve společnosti (krádež, vražda nebo cizoložství). Prostřednictvím své nezadatelné autority zastřešují sociální rozpory a konfliktní situace, dohlíží nad celkovým chodem společnosti, upevňují rodinnou a sociální soudržnost ve společnosti. V této souvislosti je třeba zmínit ceremonii zvanou *Asuhiha*, během které se lidé určitého kmene, zpovídají před svými předky ze svých hříchů a přestupků proti jejich rodině a společnosti. Ústředním tématem obřadu je problematika manželské nevěry. Nejčastěji bývají souzeny ženy, neboť ty jsou apriori považovány za příčinu rodinných nepokojů. Záludné otázky, jež jsou pokládány „podezřelým“ ženám ze strany manželovy rodiny a ostatních přihlížejících, představují formu sociálního tlaku, jehož záměrem je odhalit nevěru. Cílem obřadu *Asuhiha* je sociální kontrola jednak manželské sexuality (je třeba se ujistit, že dítě pochází z klanu) a jednak plodnosti. Důkaz věrnosti je zároveň veřejnou manifestací mužovy schopnosti prokreace, jež je nezbytným předpokladem k získání úcty a prestiže ve společnosti

Přítomnost zesnulých členů rodiny je vyjádřena pomocí kultovních objektů, takzvaných *asenů*. *Asen*^[16] u Fonů nebo *osun* u Jorubů je objekt ve formě železné hole, dlouhé přibližně

jeden metr, na jejímž vrcholu je umístěn kovový kotouč, který slouží jako talíř, na který se odevzdávají oběti předkům. Na jeho bočních stranách jsou zavěšeny různé ozdoby. Svým tvarem připomíná obrácený slunečník. *Aseny* představují přenosné oltáře, jež jsou umístěny ve speciální svatyni *dehoho* (etym. dům bohů) vedle hlavní chýše. Nachází se zde *aseny* všech předků včetně prvního zakládajícího předka rodu. *Aseny* jsou prostorově uspořádány podle funkce pohlaví, postavení a prestiže v rodině. Nalevo od *asenu* společného předka jsou zasazeny ty, jež náleží mužským předkům, napravo pak ženské. Každý *asen* slouží pouze pro jednoho zemřelého, ale každý z předků jich může vlastnit i několik, neboť každý z jeho příbuzných mu může věnovat jeden. Každý z *asenu* je specifický, liší se od sebe symboly, jež vystihují toho či onoho předka. V době náboženských obřadů jsou *aseny* přemísťovány na různá místa podle potřeb, jež vyžadují rituály (do posvátného lesa, na břeh posvátných jezer apod.).

Obětiny předkům tvoří nejčastěji obiloviny, tzv. *akutu* (kukuřičná mouka smíchaná s palmovým olejem), dále pálenka, bavlna, látky, drahé kovy, keramika a kalebasy. Důležité jsou i oběti zvířat (nejčastěji kozy a kuřata), neboť podle tradice, by nezbytnou součástí každé obětiny předkům měla tvořit krev. Věří se, „že krev (*hun*) v sobě obsahuje substanci *Je*, jakýsi nemateriální princip či magickou sílu, která se uvolňuje při podřezávání obětí a která putuje po tajemné stezce až k předkům.“^[17] Krev je chápána jako sídlo života a vitální síly, její prolití během rituálních obřadů má obnovit pouto mezi světem živých a mrtvých.

Jedním z nejdůležitějších úkolů pozůstalých je vykonání patřičného pohřebního obřadu, jenž má zajistit přechod ze světa pozemského do světa předků, změnu identity zemřelého na předka. Pohřební obřad (*cionu*) obsahuje množství komplikovaných rituálů a je v podstatě složen ze dvou fází. První (dočasné pohřbení) začíná očištěním rituálem domu a pozůstalých, a je vázán množstvím zákazů (zákaz se mýt a holit, zákaz konzumace masa). Součástí je procesí pozůstalých žen k posvátnému prameni, kde si pomazávají tělo bahnem, aby zapudily smrt a prokletí. Poté následuje pohřeb, mrtvý je očištěn, jsou mu ostříhány nehty a vlasy (které pak hrají symbolickou roli v druhé fázi pohřbu), je zabalen do látek nebo kůže a pohřben pod rodinnou chýši, v místě, kde se narodil. Jeho osobní věci a oblečení jsou zakopány za zvláštních obřadů v lese. Do jeho hrobu jsou uloženy rodinné milodary, které ho mají vybavit na cestu posmrtným životem. Dary jsou rozděleny do tří částí, první část je uložena do hrobu vedle zesnulého, druhá část je rozdělena mezi potomky a třetí je odevzdána kněží odpovědným za vykonání pohřebního obřadu. První fáze obřadů má zajistit zemřelému přechod z pozemského do nadpozemského světa. Několik dní poté^[18] se koná obřad „otevírání hrobu“, do jeho hrobu jsou přidány smuteční látky, různé rituální předměty (především keramika), které donesli pozůstalí. U Gunů v přímořské oblasti Porto-Novo se praktikuje exhumace zesnulého, při které je odstraněna lebka, která je poté rituálně očištěna, uložena do speciálních nádob s víkem a uložena na oltář v rodinné svatyni. Druhou fází pohřebních obřadů je rituál tzv. *dosusu* (etym. zavřít díru), jehož součástí je vytvoření nové identity zemřelého, jenž přechází ke statusu předka. Změna identity je vyjádřena vysvěcením *asenu*, pohřbením jeho ostatků (vlasy a nehty) a udělením nového jména.

V rámci kultu předků probíhají každoročně, při příležitosti sklizně batátů, slavnosti zemřelých, nebo-li vzpomínkové obřady. Během těchto obřadů jsou předkové přivoláváni zpět na Zem, aby se setkali se svými příbuznými, kteří je žádají o pomoc a rady. Během obřadu jsou přítomní předkové pohoštěni plody z nové sklizně, jsou jim odevzdány dary a oběti. Vyvrcholením celé slavnosti je rituální hostina, které se účastní jak předkové, tak živí a která má symbolizovat jejich spojení.

Kult královských předků

Kult královských předků je spojován s panovníkem, jeho rodinou a s významnými historickými událostmi (např. historie založení města). Na rozdíl od rodinných předků, kteří jsou uctívání lokálně, jsou zbožštělí královští předkové uctívání často po celém území a bývají mnohdy ztotožňováni s *vodun* a *orišema*. Mezi kulty královských předků v Beninu patří kult *Nesuhue* (kult mrtvých panovníků a jejich rodiny), kult *Adjahuto* (kult předka-zakladatele) a kult *Tohosu* nebo *Toxolu* (kult mentálně či fyzicky postižených královských potomků).

Zaměřme se nyní na kult mrtvých panovníků a členů královské rodiny (*Nesuhue*), jenž má výsadní postavení v náboženském systému Fonů. Obřady vykonávané na počtu zemřelého krále byly velkolepou přehlídkou jeho moci a byly již od dávných dob spojovány s četnými krvavými lidskými oběťmi. Můžeme je rozdělit do dvou kategorií. Jeden typ tzv. *Grand Custom* je vlastním pohřebním obřadem zemřelého krále, po něm následují každoroční vzpomínkové obřady pořádané na počest zemřelých králů tzv. *Annual custom*. Obřady pořádané na počest krále se v minulosti neobešly bez mnohonásobných lidských obětí a proslavily se svou nevídanou krvelačností. Jejich počet byl velmi vysoký, nicméně pozdější záznamy, jež se objevují v dahomské literatuře jsou často nadsazené a přehnané. Bourton, jenž byl mezi léty 1863-1864 svědkem obřadu *So-sin* v Abomeji, udává počet sedmdesáti až osmdesáti lidských obětí během výročních obřadů. Největší počet obětí padlo bezpochyby při příležitosti smrti krále. Jak udávají dávné zdroje, během pohřebních obřadů panovníka bylo obětováno i jeho dvořanstvo v čele s vojenským náčelníkem, všemi jeho manželkami a služebníky. Obětováni byli i jedna žena a jeden muž z každé vesnice v království. Tyto oběti měly doprovázet krále na cestě na onen svět a ustavit zde miniaturní repliku jeho mocného království. Na cestu mu měl svítit trpaslík s lucernou, jenž byl během obřadů pohřben zaživa. Lidské oběti byly vykonávány také při příležitosti stavby královského paláce nebo před začátkem války. Naproti tomu u kultů *vodun* se lidské oběti objevují jen výjimečně. Pokud kdy probíhaly, bylo k tomuto zapotřebí svolení panovníka, který měl jako jediný právo na lidské oběti, neboť byl nejmocnějším představitelem království.

Kult Tohosu (Toxolu)

Součástí kultu královských předků je kult *Tohosu* neboli kult deformovaných královských potomků, jenž je v Abomeji přidružen k uctívání vodních božstev (*to-vodun*). Věří se, že duchové postižených dětí žijí v království vod, samotný název *Tohosu* znamená v překladu „král vod“. Narození postiženého dítěte (mongoloidní, tělesně a mentálně postižené děti) je v této souvislosti chápáno jako hrozba bohů, vybočení či narušení stávajícího řádu a je vysvětlováno jako výsledek nerespektování zákonů a zákazů pocházejících z nadpozemského světa. Nejčastější příčinou je porušení nejvyššího tabu, kterým je incest nebo cizoložství. Ustavení kultu (sakralizace odchylky) má za cíl utišit hněv předků a znovu obnovit rovnováhu v rodině a ve společnosti.

V dřívějších dobách představovaly narozené postižené nebo mrtvé děti přízraky vodních nebo lesních duchů, byly zahazovány do tropických bažin nebo lagun ve víře, že byly správně odeslány do říše, ze které vzešly. Když se rodičům narodilo postižené dítě, museli o tom informovat panovníka a dítě muselo být obětováno, aby se utěšila zlost bohů. Výkonem obětí bylo pověřeno speciální bratrstvo, v čele s hlavními představiteli, kteří se nazývali *Gblo* a *Zehunen*. Oběti byly odvezeny k jezeru Azri, kde byly položeny na břeh vody a obětovány. Rodiče dítěte museli hlavnímu vykonavateli oběti odvést povinný poplatek.

Královský kult *Nesuhue* v Abomeji řešil tento problém zavedením kultu *Tohosu* pro každého následujícího krále tak, aby bylo zabráněno inkarnaci netvorů v jeho dalším potomstvu. Podle tradice je počátek kultu *Tohosu* spojován s abomejským panovníkem *Akabou* (1678-1718),

kterému se jako prvnímu narodil postižený syn, který se jmenoval *Zomadonu*. Podle mýtů se traduje, že se narodil s šesti očima a s chlupy na těle, utekl z domova a nikdo ho nikdy nemohl najít, neboť stále měnil svou podobu. Mezi další královské *Tohosu* se řadí *Kpelu* syn *Agadži*, *Adomu* syn krále *Tegbesu* aj. Každé z takto narozených anormálních dětí se stalo automaticky hlavním knězem kultu předků v jednom ze čtvrtí města Abomej. Chrámů zasvěcených kultu *Tohosu* je v Abomeji kolem dvaceti. Mají podobu podlouhlých chýší a jsou umístěny naproti královskému paláci. Obřady na počtu postižených královských potomků se konají v Abomeji každým rokem a trvají přibližně osmdesát dní, z čehož každé čtyři dny jsou věnovány jednomu z nich. Na obřady *Tohosu* navazují obřady ostatních velkých *Vodun* jako je *Lisa*, *Mawu*, *Sapata* a *Hevioso*. Obřadu *Tohosu* se účastní jak všechny postižené děti, tak i kněží všech ostatních kultů a také věstec (*bokonon*). Slavnosti *Tohosu* jsou složeny z velmi komplikovaných rituálů, začínají večerním besedováním, druhého dne následuje procesí žen nesoucích džbány na hlavách naplněné vodou z posvátného pramene fontány *Dido* nebo *Gugu*, přehlídka hlavních kněží všech náboženských kultů, zpívajících chvalozpěvy a recitující tzv. *mlemlen*- série dlouhých litaní oslavujících královskou moc *Tohosu* a odvolávající nepřátelské útoky. Součástí slavností jsou oběti býka, nošení milodarů, různé druhy tanců a zpěvů. Královská rodina uctívá kromě *Tohosu* také mrtvě narozené děti (tzv. *Abiku*) nebo děti předčasně narozené.

Kult Adžahuto -Agasu

Kult *Adžahuto* se váže na královské rodinné předky z Allady, Abomeje a Porto-Nova. Vyvinul se kolem regionu Abomej kolem roku 1625 a souvisí se samotným založením království Dahome. Původ zakládajícího královského rodu je spojován s panterem[19] *Agasu* - posvátným zvířetem a vychází z legendy o princezně *Aligbonu* z Tado, která šla pro vodu a ztratila se v lese, kde potkala pantera, který ji znásilnil. Princezna otěhotněla a porodila dítě, chlapce, který byl zrůdný, měl srst a drápy šelmy a jmenoval se *Tengisu* nebo *Adžahuto*. Ten se stal mýtickým předkem všech Fonů. Legenda má několik různých verzí:

Neznámá postava se zamilovala do prvorozené dcery krále z Tado. Tato událost se stala přibližně v patnáctém století, ale jelikož nebyl tento muž hoden princezny ruky, vymyslel si na její něhu vyzrát lstí. Ukryl se do lesa blízko cesty, po které se obvykle vydávala spanilá princezna *Aligbonu*. Tento ctitel se přestrojil tak, aby vypadal jako panter. O princeznu usiloval natolik, že ho nemohlo nic odradit, princeznu násilně shodil na zem a brutálně se jí zmocnil, tak jak si přál. *Aligbonu* se vrátila k tetičce svého otce, a svěřila se jí, že byla znásilněna šelmou. Dítě, které vzešlo z tohoto spojení dostalo jméno *Agasu*, což znamená v překladu nemanželské dítě. [20]

Podle jiné legendy potkala princezna *Aligbonu* při nabírání vody z fontány ducha, který na sebe vzal podobu pantera. Všichni, kteří tam s princeznou byli se tak vyděsili, že utekli. Nechali ji tam samotnou, napospas šelmě. Brzy na to se ale vrátili i s ozbrojenou armádou a ke svému údivu našli princeznu živou a nezraněnou. Panter zmizel. Devět měsíců na to, přivedla princezna na svět chlapečka – rezavého, chlupatého a pevně stavěného. Toto dítě dostalo jméno *Agasu* - syn pantera. *Agasu* brzy dospěl v mladého muže, narostly mu silné dlouhé drápy. Vyznačoval se velkou silou, statečností a když zemřel zanechal po sobě spoustu dětí, které později vytvořily v Tadu mocný klan. Jednou, když se roznítla hádka o nástupnictví, jeden princ z klanu *Adža* urazil náčelníka klanu *Agasuvi*, ten ho v nenávisti zabil a musel proto opustit zemi, aby utekl před pomstou.[21]

Kromě oficiální verze existuje také „tajná tradice“ která říká, že *Aligbonu* potkala v lese zraněného pantera, kterého přijala a léčila. Tento panter byl ve skutečnosti duchem, který odhalil princezně své tajné jméno. Tento panter dal princezně dva magické holuby, jejichž zpěv měl ohlašovat nebezpečí a varovat včas, kdy je třeba opustit zemi. Tento zpěv byl poté slyšen, když náčelník *Agasuvi* zabil prince *Adža*.

Obě verze legendy se nicméně shodují v tom, že předkové dahomejských panovníků pocházeli z města Tado,^[22] kde vytvořili spojenectví s *Huedy* a po záhadném narození syna princezny *Aligbonu*, přijali jméno *Agasuvi*. Poté, co byl odhalen podivný původ klanu *Agasuvi*, propukla hádka s klanem *Adža* o následovnictví, ve které *Agasuvi* zabil prince *Adžu* (odsud jméno *Adžahuto*- ten, který zabil *Adža*). Klan *Agasuvi* byl nucen opustit Tado a utéci před pomstou do *Allady*. Během této migrace byly přeneseny i ostatky mýtického předka *Agasu* (lebka a dolní čelist) a také další královské insignie jako královský stolec zvaný *Hunja*, dva oštěpy a královský buben. *Agasuvi* žili v *Alladě*, v míru s původními kmeny *Aizo* a *Nago*. Jak rostl jejich počet, stávali se čím dál více ctižádostiví, až se nakonec zmocnili země a podrobili si tamější obyvatelstvo.

Pozdější legendy vypráví o válce o nástupnictví mezi třemi syny posledního známého nástupce *Adžahuta*, která vyústila v založení *Abomejského království* a *království Porto-Novo*. Podle legendy se rodina rozdělila: První syn, který se jmenoval *Avesu* (*Zozezibe*) zůstal v *Alladě*, kde založil království, druhý syn *Te-Agbalin* (*Agbaulin*) odešel směrem na jih a založil království *Porto-Novo*, které bylo později dobyt *Joruby-Nago*, a třetí syn *To-Aklin* (*Dogbagri*) se vydal na sever od *Allady*, kde založil království *Abomej*, které se stalo v průběhu historie politicky i vojensky nejmocnějším. Ostatky mýtického předka *Agasu* se staly rodinným dědictvím *abomejských králů*.

Agasu, představuje zbožštělého předka, zakladatele vládnoucí dynastie *Fonů* v *Abomeji* a měl přednost před všemi *vodun* v království. *Agasunon*, nejvyšší kněz kultu *Agasu*, se těšil velké úctě, během veřejných náboženských obřadů měl čestné místo po boku královské rodiny a byl tím, kdo posvěcuje krále. Hrob *Adžahuta* se nachází na mýtině uprostřed lesa blízko *Toguda*, kde je také umístěna svatyně bývalých králů z *Allady*. Každým rokem se zde konají slavnosti organizované potomky posledních králů, kterých se účastní královské rodiny z *Abomeje* i *Porto-Nova*. Součástí obřadu je procesí k posvátné bažině *Sodji*, kde jsou vykonávány oběti a odevzdávány milodary.

Tajné společnosti

V souvislosti s kultem předků je třeba zmínit tzv. tajné společnosti, vyskytující se na území *Beninu* a *Nigérie*. Jejich činnost je těsně spjata s pohřebními a vzpomínkovými obřady předků. Tajné společnosti mají především náboženskou funkci, zprostředkovávají komunikaci s božstvy a předky, ochraňují vesnici nebo kmen, angažují se často také v boji proti čarodějnictví. Členství v nich bývá zpravidla limitováno pohlavím (existují ženské a mužské tajné společnosti), věkem (členy se mohou stát pouze dospělí jedinci), velikostí majetku (často musí být zaplacen vysoký vstupní poplatek) nebo společenským postavením. Kromě náboženské funkce zastávají tajné společnosti i funkci výchovnou spojenou s formací nových členů společnosti (iniciační obřady) a funkci politickou (konsolidace existujícího společenského řádu, rozhodování ve věci válečných konfliktů, vykonávání spravedlnosti).

Na území *Beninu* v oblasti *Porto-Novo* existuje tajná mužská společnost *Engun*. Svůj název odvozuje od ústřední postavy pohřebních rituálů tzv. *Enguna*, který vystupuje jako prostředník mezi světem živých a mrtvých a představuje navraceného předka, který přichází ze světa mrtvých aby přinesl vzkaz pozůstalým. *Engun*, jenž symbolizuje ducha zemřelého, je během obřadů zahalen v rituálním kostýmu z pestrobarevných vyšíváných bavlněných látek

doplňených o kousky flitrů, kůže, dřeva a mušlí. Společnost *Engun* se také podílí na každoročních vzpomínkových obřadech, v současné době již ztrácí svou náboženskou funkci. Jeho činnost je degradována víceméně na folklór, neboť slouží jako atrakce pro pobavení lidí. Mezi další tajné společnosti spojené s kultem předků patří mužská tajná společnost *Oro*, *Éluku* a dále ženská tajná společnost *Gelede* (v Nigérii a v jihovýchodním Beninu), jež se opírá o kult matky a plodnosti a jež je známá svými překrásnými maskami.

Literatura:

- BALARD, Martine (1978): *Missions catholique et culte Vodoun*. Dahomey 1930. L'œuvre de Francis Aupiais (1877–1945) missionnaire et ethnographe. Collection Études, Presses Universitaires de Perpignan.
- BRAND, Roger (1972): *Dynamisme des symboles dans les cultes Vodun*. Cotonou.
- BRAND, Roger (2000): *Ethnographie et Vocabulaire religieux des Cultes Vodoun*. Lincom Europa, Paris.
- BUDIL, T. Ivo (2003) : *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*. 4.vyd Triton, Praha.
- CORNEVIN, Robert (1962): *Histoire du Dahomey*. Berger-Levrault, Paris.
- ELIADE, Mircea (1994): *Posvátné a profánní*. 1.vyd. Česká křesťanská akademie, Praha.
- HERSKOVITS Melville J. (1938): *Dahomey*. An ancient west african kingdom. J. J. Augustin publisher, New York city. Volume I, Volume II.
- HRBEK, Ivan a kol. (1966): *Dějiny Afriky*. Kniha druhá. 1.vyd Svoboda, Praha.
- KANDRT, Josef (1984): *Afrika*. 1.vyd. Mladá fronta, Praha.
- MERLO, Christian; VIDAUD, Pierre (1996): Le symbole dahoméen du Serpent queue-en-gueule. *Objects et Mondes*, tome VI, fasc.4, hiver.
- PARRINDER, Geoffrey (1950): *La religion en Afrique occidentale*. Illustrée par les croyances et pratiques des Yorouba, des Ewé, des Akan et peuples apparentés. Payot, Paris.
- PASSOT, Bernard (2004): *Le Bénin Guide pratique*. 1.vyd. Harmattan, Paris.
- PLIYA, Jean (1967): Dahomey-Afrique occidentale. *Civilisations du monde*. Histoire. Première partie. Porto-Novo le 1° trimestre.
- SAVARY, Claude (1975): *Dahomey-tradition du peuple Fon*. Musée d'ethnologie, Genève.
- SAULNIER, Pierre (1977): *Le meurtre du Vodun Dan*. thèse de doctorat de troisième cycle. L'École des hautes études en sciences sociales, Paris.
- SAULNIER, Pierre (1976): *Noms de naissance*. Conception du monde et systèmes de valeurs chez les Gun au Sud-Bénin. Mémoire présenté pour l'obtention du diplôme de l'École des hautes études en sciences sociales. L'École des hautes études en sciences sociales, Paris.
- SILVA, Guillaume (1963): Le mythe du FA et ses dérivés patronymiques. *Études dahoméennes*. Porto Novo République du Dahome. Ministère de l'éducation nationale et de la culture. Institut de recherches appliquées du Dahomey 1/ 3° trimestre: 115-124.
- TARDIS, Claude (1962): Religion, épopée, histoire. Notes sur les fonctions latentes des cultes dans les civilisation du Benin. *Diogene* 37:17-28
- TIDANI, A. Serpos (1950): Rituels. Le monde noir. *Présence Africaine* 8-9: 297-305.
- VERGER, Pierre (1957): *Notes sur le culte des Orisa et Vodun*. À Bahia, la Baie de tous les saints, au Brésil et à l'ancienne Côte des esclaves en Afrique. Mémoires de l'institut français d'Afrique noire. IFAN-DAKAR n°51.
- ZERBINI, Laurick (2002): *L'ABCdaire des arts africains*. Flammarion, Paris.

- [1] V Beninu je zastoupeno také křesťanství 35,6 % a islám 20,6% (na severu). Zdroj: Ethno-net Database 1995.
- [2] *Adžové, Aizvé* (na jihovýchodě), *Fonové* (jih – Ouidah, střední Benin- Abomey), *Gunové* (jih - Porto-Novo) *Hueda, Hula* (na jihovýchodě při pobřeží), *Mahi, Mina* (střední Benin) *Uatči, Uemenou, Tofinu* (jihozápad)
- [3] Jazyk Fon-gbe patří do skupiny kwa-nigerokonžské větve kongokordofánské jazykové rodiny. V současnosti jím hovoří 24% populace Beninu.
- [4] Konkrétně mezi jorubskými etniky z Lagosu, Ifé, Oya, Abeokuty a Ibadanu a Fony z Abomejského království
- [5] Katolické misie Španělských Kapucínů se uskutečnily na území tehdejšího Dahome v 16.století.
- [6] V období let 1650-1900 bylo z oblasti Beninského zálivu vyvezeno více jak 2 miliony otroků .
- [7] Např. Alfred Métraux, Roger Bastide, Nina N. Rodriguez a další.
- [8] Výraz fetiš, který původně pochází z portugalského slova *feitico*- (zbožňovaný, magický, kouzelný předmět) se začal později používat v literatuře 19. století nejen k vyjádření afrických kultovních objektů, ale také obšírněji jako způsob konceptualizace mimoevropské religiozity, která předpokládala, že nejprimitivnější forma archaického náboženství spočívá ve zbožštění pouhé hmoty bez náznaku transcendence.
- [9] Stvořitelské mýty Fonů se od sebe liší, někdy je uváděn Dada Segbo, jindy zase Nana Baluku.
- [10] P.Falcon užívá stejné podobné klasifikace, dělí vodun na tzv.to-vodun (celonárodní) a ako-vodun (spjaté s jednotlivými kmeny nebo klany)
- [11] Parrinder G.: *La religion en Afrique occidentale* (1952), str.141
- [12] „Natives translates the term vodoun by the word „god“ (...)something which is localised and that a spirit while philosophically conceived as existing everywhere in space, must also have definite places to which it can be summoned, where it can be commanded by the proper formulae to aid its worshippers and from which it can go forth to achieve those things desired of it.“ Herskovits, J.M. 1938, s. 171
- [13] Koncepcie duše: *Se* neboli osobní duše člověka je neviditelná a neměnná, po jeho smrti odchází zpět do nadpozemského světa, kde je znovu přerozdělena a nasměrována dalšímu člověku. Tato duše je složena ze čtyř dalších substancí. Za prvé je to entita zvaná *semedo*, která představuje duši, která je vázaná na pozemský svět. Tato část duše zodpovídá za konání člověka v tomto světě, když člověk zemře, umírá spolu s ním. Naproti tomu tzv. *selido*, jež je rovněž obsaženo v duši, představuje vyšší, spirituální princip, který je součástí Boha Stvořitele a je proto nesmrtelný. V neposlední řadě existuje tzv. *ye*, znamenající v překladu jasný stín, tedy ten, který je nejdále od člověka. Tato část duše je chápána jako dvojník, jako nemateriální, spirituální substance, jež nás opouští ve snu. *Ye* je velmi zranitelná, neboť se jí mohou zmocnit čarodějnice. Následkem toho pak člověka potká neštěstí (nemoc, smrt). *Se* v sobě obsahuje také substancí *wesagoun*, neboli neprůsvitný stín, ten, který je nejbližší tělu. Ten představuje tu část duše, jež odchází těsně před smrtí člověka varovat stvořitelské božstvo *Segba*.
- [14] *sib*:společenství pokrevně příbuzných mající společného zakládajícího předka.
- [15] „Culte familial est destiné a garder le souvenir des ancetres défunts et a maintenir la solidité des liens familliaux. Il a un role de regulateur de la sexualité sociale au service de la

fécondité. Il faut que la vie recue des ancestres toujours présents, se transmettre normalement.“
Saulnier, P.: La meurte de Vodun Dan. (1977), str.150-151

[16] etymol. *asen* znamená: sloužit, obsluhovat, děkovat, vděčit. *Asen* je tedy výrazem náboženského aktu daru, který představuje jakousi dohodu mezi předky a živými členy společnosti.

[17] „Le sang possede un *Ye*, un princip immatériel, une force magique que l'égorgement libee et achemin par des voies mystérieuses jusqu'a eux.“ Balard, M. 1978, s. 10.

[18] Pro ženy sedm dní, pro muže devět dní.

[19] lat. *panthera pardus leopardus*

[20] Legenda, kterou uvádí Falcon, P.: Religion du Vodun et superstition. (1963), str. 143

[21] Legenda, kterou uvádí Cornevin, R.: Histoire du Dahome. (1962), str.74-75

[22] Město Tado se nachází v dnešním Togu blízko hranic s Beninem.